

1. Budder's (Joh. Franc.)
Epistola in novcentam
quorundam Ministrorum
Ecclesie in Silesia
vindicanam & spectans.
1723.
2. Bücher's (Christ. Friedr.)
Theres orthodox &
1702.
3. Chladeny's (Mart.) diff.
System de maximam ex
consilio Gamahelis cavon-
dam, Wittenb.
1718.

4. Cladenijf. Mart. J. diff. de
 oeconomia Dei nova, Wittemb.
5. ejusdem, diff. de inspiratis sine
¹⁷¹⁵ Spiritu, Wittemb. 1715.
6. ejusdem, diff. de Enthusiasta
 pro Atheo incurabili, Wittemb.
7. Christ. J. frid. ¹⁷²² diff. exhibens
 gloriarum cultum Novi
 Testamenti Supremo Nu-
 mine ejusq. ¹⁷²³ cond.
8. Deylingijf. Salam. J. diff. de
 odio Dei adversus Esavum.
 Lipsiae 1729.
9. Feustkingijf. Joh. Heur. J.
 causa Dei et pietatis
¹⁶⁹⁸
10. Foertschijf. Mich. J. diff. de ex-
 cessibus in pietatis studio
¹⁷⁰⁸ cond. 1708.
11. Foppijf. Joh. Heur. J. diff. de
 Historia theologiae polemicae
 Beroni 1719.

12. Jani, Joh. Wilh. / de fidei
justificantis natura,
Wittenb. 1722.
13. Klaußing, Henr. / diff. de
discrimine sanctificationis
et justificationis, Lipsiæ
14. ejusdem, diff. ^{1722.} obloklyron Hymen to
preima Kay Hy psy chi Kai to
foma, ex 1. Theß. v. Lipsiæ 1724.
15. ejusdem, metensomatosis veterum
gentilium, Lipsiæ 1724.
16. Langj, Joach. / compellatio
epistolica ad Socinianos.
Amsterd. 1711.
17. Crellj, Sam. / responsio ad
Langium, ~~1711~~.
18. Langj, Joh. Mich. / Pandorib
sup die Hoffridung
jure nature Orloffon
pyn. Berlin 1717.
19. Dissertatio theologi Lipsien.
de jure decidendi
contraversias theologicas.
Halt 1701.

20. Lobsij / Jerem. / Diff. de equitas.
mo Judaico, iend 1665.
21. Michaelis / Joh. Henr. / Diff.
de Angelo interprete, Hald
1707.
22. ejusdem, de equali pretio fidei
omnium vere Christianorum,
Hald 1722.
23. Neumann / Joh. G. / Diff. de
Chiliasmo, Wittomb. 1699.
24. Deutschmann / Joh. / programma
de perpetua Creationis
doxologia. iend 1699.
25. Neumann / Joh. G. / programma
colloquij de Sacramentis, para.
doxis quibusdam Novatorum
affertionibus Wittomb.
1702.
26. Olearij / G. phil. / Diff.
de futura fulguris ritu
Capto de caelo. Lipsie
1729.
27. Oporini / Joach. / de firmitate
conf. 491 ac inspiratione divina,
Gottunze 1740.
28. Pelargi / Christoph. / Diff.
de fractione panis
Eucharistici, Hannover
1607.

29. Pfeiffer J. Joh. Gottl. / diff. ex
psalmo 68. Lipsiæ 1724.
30. ejusdem, de Epistola, de
eo quod, iustum est circa
determinanda problemata
theologica, Lipsiæ 1723.
31. Schramm si Jone Conr. /
programma, de iniuria
disputationum theologicarum
proscriptione, Helmst.
1720.
32. Schütz si Frid. Wilh. / diff.
de hæresium in Ecclesia
utilitate, Lipsiæ 1729.
33. Spanhemij si Frid. / diff. adver.
sus novam disputandi
methodum pontificiorum,
Lugd. 1674.
34. Neinfeld J. Henr. peccata
omissionis X. in Neu-
manni programma,
1702.

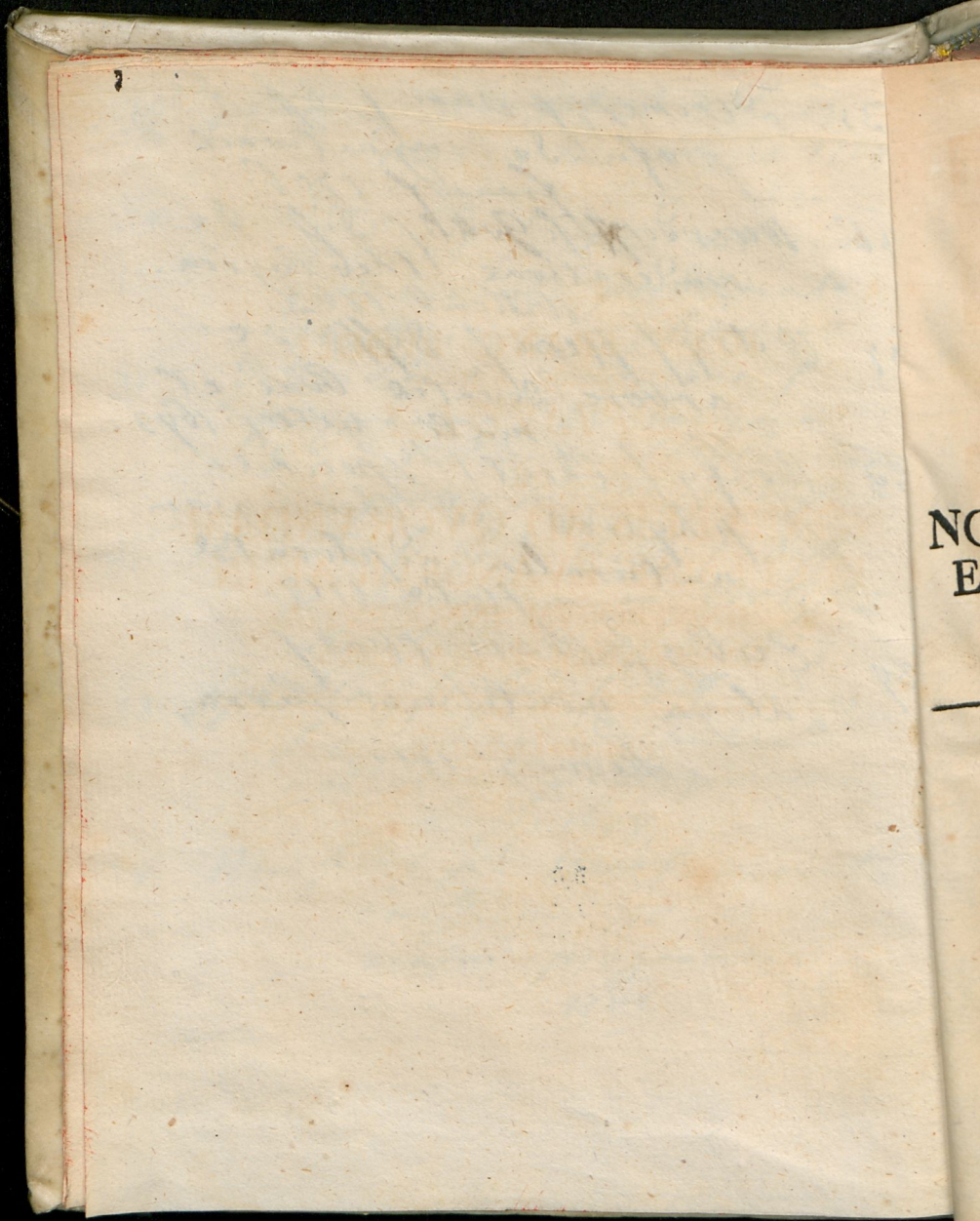
35. Strimesij / Jan. / Diff. de
profundo cognitionis dei.
francf. 1706.

36. Weardorff / J. Gott. / Diff. de
moderatione theologia.
Wittemb. 1723.

37. Witsij / Herr. / Diff. de
arborescientia boni et
mali, ultraj: 1643.

38. Wolfij / Christ. / Specimen
physico ad theologiam
naturalem applicat.
Hale 1717.

39. Zeebij / Christ. Heas. /
aloga gentium sacra,
illeburg 1722.

NO
E

ADSPIRANTE DIVINO NUMINE.
DISSERTATIO PHILOGICO-EXEGETICA

QVA
GLORIOSVS CVLTVS,
SVPREMO NUMINI EIVS-
QVE CHRISTO
NOVI TESTAMENTI TEMPORIBVS
EXHIBENDVS,

EX VEXATO LOCO ZACHARIAE XIV. v. 9.

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,
SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,
DOMINO

GVILIELMO HENRICO,

DVCE SAXONIAE, IVLIACI, CLIVIAE, MONTIVM, ANGA-
RIAЕ, WESTPHALIAE, ET RELIQA,

IN ACADEMIA SALANA
BENIGNO SVPERIORVM CONSENSV
AD D. SEPTEMBER. M DCC XXIII.

PVBLICE PROPOSITVR PROPOSITIONESQVE ERVDITIS
EXAMINANDAE EXHIBENTVR

A
PRAESIDE
M. FRIDERICO *Christ,*

BVTTSTADIO-THVRINGO.

RESPONDENTE

DANIELE PEVCERO,

AD FORSTAM LVSATO.

IENÆ, LITTERIS IO. FRID. RITTERI.

DISSERTATIO HENRICO-EXERCITIO
GLORIOSVS CVLTVS
SVPERMO NVMINIVS
QVE CHRISTO
NOVI TESTAMENTI TEMPORIBVS
REACTIO ADIACENTIVS XIV. 9.
RATORE MAGNIFICENTISSIMO
DOMINO
GVLIELMO HENRICO
IN ACADEMIA BOGDANA
BENIGNO SVPERIORVM CONSENSV
FRIDERICVS SVBIVS
FRASIDE
M. FRIDERICVS SVBIVS
DANIEL BEVGERO
AD NOTITIAM SVBIVS
HENRICO-EXERCITIO

*VIRO SUMME VENERABILI, AMPLISSIMO
ATQUE DOCTISSIMO,*

DOMINO

IEREMIAE IOSEPHI,

THEOLOGO MAGNI NOMINIS, ILLUSTRISSIMO COMITI
A PROMNITZ A CONFESSIONIBVS ATQUE CONCIO-
NIBVS AVLICIS, PER COMITATVM SORAVIENSEM
SUPERINTENDENTI MERITISSIMO, CONSISTORII AD-
SESSORI GRAVISSIMO, PASTORI AD AEDEM VRBA-
NAM PRIMARIO ET ATHENAEI INSPECTO-
RI SPECTATISSIMO,

*VIRO MAGNIFICO, SUMME VENERANDO,
AMPLISSIMO ATQUE DOCTISSIMO,*

DOMINO

LAVRENTIO OTTONI LASIO,

SACROSANCTAE THEOLOGIAE DOCTORI CELEBERRIMO,
PRAEPOSITO PRAEFECTVRAE CIBELLENSIS IN CO-
MITATV MVSCAVIENSI IN LVSATIA SVPE-
RIORI MERITISSIMO,

*VIRO PLVRIMVM REVERENDO, AMPLISSIMO
ATQUE DOCTISSIMO*

DOMINO

MARTINO LANGIO,

THEOLOGO FAMIGERATISSIMO, ILLUSTRISSIMAE AVLAE
PROMNITZIANAE CONCIONATORI
MERITISSIMO

*VIRO PLVRIMVM VENERABILI, PRAECLARIS-
SIMO ATQVE DOCTISSIMO*

DOMINO

BALTHASARI HENRICO HEINSIO,

THEOLOGO PERCELEBRI, ECCLESIAE TRIBELLENSIS
ANTISTITI PRIMARIO MERITISSIMO, SCHO-
LAEQVE OPPIDANAE INSPECTORI

SPECTABILI,
*VIRO PLVRIMVM REVERENDO, PRAECLARIS-
SIMO ATQVE DOCTISSIMO*

DOMINO

IOANNI SIGISMUNDO HEINSIO,

PHILOSOPHIAE MAGISTRO DIGNISSIMO, SERENISSI-
MAE PRINCIPI SAXONIAE LOVYSAE ELISABETHAE
A CONCIONIBVS AVLICIS,

AC DENIQVE

*VIRO ADMODVM VENERABILI, CLARISSIMO
ATQVE DOCTISSIMO*

DOMINO

**IOANNI SYLVESTRO BARCH-
VVITZIO,**

ILLVSTRISSIMO COMITI A PROMNITZ A CONCIO-
NIBVS AVLICIS POMERIDIANIS, ILLVSTRISSI-
MAEQVE IUVVENTVTIS PRAECEPTORI
DILIGENTISSIMO,

S. P. D.

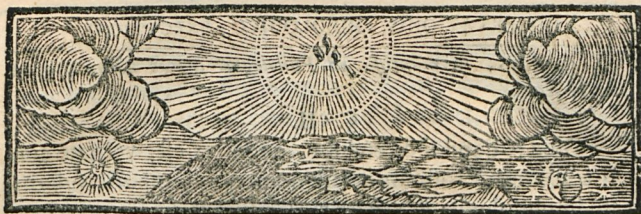
DANIEL PEVCER,

MEGATEVPLITZ. AD FORSTAM LVSATVS.

VIRI SVMMÆ ATQVE PLVRIMVM
VENERANDI,

EX quo ex contubernio musarum Soranarum,
cuius non sine ingenti laetitiae voluptate sub-
inde recordor, in hanc Almam Salanam tan-
quam ad mercaturam bonarum artium, relicta pa-
tria dulcissima, discessi, extemplo de pietate in re-
ferenda gratia, pro eo quidem ac debeo, cogitavi.
At vero quum vestrorum magnitudinem multitu-
dinemque beneficiorum complector animo & co-
gitatione, qui me consilio, institutis, precibus, re-
denique ipsa, ita vt, si a DEO parentibusque mihi
carissimis discessero, nemo magis, nunquam non
adiutum iuistis, nonnisi grati animi fidelem memo-
riam restare facile intelligo. Quid est enim, si vel
maxime pro virili mea laboraui, quod VOBIS,
qui inuenti estis partim beneficio parentes, partim
amore fratres, partim humanitate atque candore
amici, rependam, quum nemini non sit explora-
tissi-

tissimum, VOS praestanti in me beneuolentia & singulari plane studio exstitisse. Quare publica haec in me promerita vestra, publicum etiam obseruantiae atque deuoti cultus monumentum postulant, id quod alia re nulla, vt ego quidem arbitror, fieri potuit, quam si hoc academicum specimen VENERANDIS nominibus VESTRIS sacrum esse iussero. Cultus titulum prae se fert, quam eruditorum placido subiecimus examini, disputatio, DEO; quem pie colitis, eiusque CHRISTO Noui Testamenti temporibus praestando, materiam exhibens nec ab officio, nec ab animo vestro, alienam. Praeclare mecum agetur, si pro more vestro, hoc est hilari fronte, quam VOBIS offerre nullus dubitavi venerationis grataeque mentis tesseram, acceperitis, atque me studiis meis VOBIS haut displicuisse declaraueritis. Numen vero diuinum atque immortale, quod semper facere consueui, supplex venerabor, velit mentibus vestris salutem non interruptam, corporibus sanitatem constantem, laboribus sacris fructus exoptatos, familiis splendidissimis amplitudinem & gloriam cumulate tribuere atque erogare. Ceterum vt tenuem musam meam vestro patrocinio, fauore, amore, beneuolentia, in posterum etiam ornare ne dedignemini, est quod maiorem in modum precor. Valete! Dabam in Academia Ienensi,
a. d. iv. Sept. M D C C XXIII.

CVM S. SANCTA TRIADE!

DISSERTATIONIS PHILOLOGICO - EXEGETICAE EXORDIVM.

S V M M A E.

Studii philologici utilitas & iucunditas laudantur. §. I. eiusdem incrementum nostris temporibus adfruitur. §. II. illud ex dicto Biblico praedictum probatur. §. III. quod & deinde paullo enucleatius exponitur. §. IV. Hinc maior diligentia huic studio impendenda exoptatur. §. V. In quo & nostras vires nos periclitaturos esse, dicitur. §. VI. ac statim textus exercitationis nostrae adicitur. §. VII. ordine, quo in hac dissertatione utemur, tandem indicato. §. VIII.

§. I.

Philologiae studium * nostris temporibus per Summi Numinis fauorem & auxilium mirifice creuisse; philologosque satis eruditos, in academiis pariter, atque aliis locis, vndiquaque dari, nullus est, qui perneget. Interim tamen id etiam, licet quis forte aegre velit, ingenuè profiteri debemus, multa, immo innumera in hoc studiorum genere adhuc superesse, quae animum non superstitis solum; sed & futuri rerum philologicarum Cultoris delectare non minus; quam exercere queant.

* Utilitatem & necessitatem studii philologici contra eiusdem osiores, inprimis BARTHOLDVM NIHVSIVM egregie demonstravit

A 2

SAL.

SAL. GLASSIUS, in *maniffa ad Philologiae sacrae libros* pag. m. 2078. *seq.*

§. II.

Quid? quod si dicendum, quod res est, veritate conuicti afferimus, nostram aetatem antiquis temporibus ferme in studii philologici & exegetici *ἀνεβέη* palmam praeripere coepisse. Siquidem in historiarum veterum monumentis non facile inuenimus, quod tanta opera & cultura in eodem sit adhibita, quanta hodie a non paucis, & quidem, quae Dei gratia est, felicissimo successu impenditur. Multis certe obscurioribus sacri codicis locis iam clarissima lux affusa est, quae olim, proh dolor! spississimis inuoluebantur tenebris.

§. III.

Et nisi me omnia fallunt, videtur summus rerum humanarum moderator, incrementum huius studii postremis mundi diebus, ipse praedixisse, quum pio vati *Danieli* quasi in aurem diceret*: *וַאֲתָה דַּנְיֵאל סַתֵּם הַדְּבָרִים וְחָתֵם הַסֵּפֶר*: *וַאֲתָה דַּנְיֵאל עֲרַעַת קֶץ יִשְׁטְמוּ רַבִּים וְתִרְכַּח הַדְּעָרָה*: Namque, licet secundum versionem *B. Lutheri* primo intuitu mens Spiritus Sancti non statim elucescat, utpote qui verba vertit: *Und nun, Daniel! verbirge diese Worte, und versigele diese Schrift, bis auf die letzte Zeit, so werden viel drüber kommen, und grossen Verstand finden*; vbi phrasis: *viel werden grossen Verstand finden*, diuersimode explicari possit: tamen in fonte reperta verba id sufficienter euincunt, si ea reddimus: *Tu autem Daniel! occlude verba, & obsigna librum vsque ad tempus finis: percurrent multi, & multiplicabitur scientia.*

* Confer, sis, prophet. DANIEL. caput XII. v. 4.

§. IV.

Per scientiae seu cognitionis notionem quidem multa studiorum genera intelligi possunt, & praecipue hoc loco variciniorem a DEO manifestatorum tum explicatio; tum ad rerum

rerum praedictarum complementum, applicatio. Attamen, cur hic accuratius Philologiae studium, quia aequae scientiae ambitu comprehendi potest, & debet, excludamus, plane non videmus. Istud enim ad verum Scripturae sacrae sensum indagandum, potissimum in locis obscurioribus, requiri, omnes in uniuersum confiteantur oportet.

§. V.

Haecce igitur nobiscum intimius quum pensitaremus, in eam adducti sumus opinionem, eos utique valde laudabile opus in se suscipere, qui saltem in partibus sacrarum literarum intricatioribus explanandis vires suas pro virili periclitantur. Optauimus & inde ex animo, ut plures, in scientiis philologicis aequae, ac exegeticis egregie versati, singula ista loca, quae difficultate aliqua, quo minus rite explicari possint, adhuc laborent, scrutarentur, suasque expositiones ac meditationes orbe cum erudito, sine aduersariorum metu, aliter forsan sentientium, communicarent.

§. VI.

Quoniam vero haud exigua, uti modo edisseruimus, eaque arcana, in libris prophetis, secundum omnium fere interpretum liberam confessionem, recondita deprehenduntur, quae assiduam diligentiam doctorum, in fine seculi uiuentium, ad hunc usque diem expectant, nullus fortassis, faniore mente praeditus, nobis vertet vitio, si & in hac studiorum specie, quid valeant humeri, quid ferre recusent, tentare nunc audebimus.

§. VII.

Namque in praesenti constituimus, aliquod effatum diui Prophetiae *Zachariae* in medium proferre, quod omnino, nostro quidem iudicio, locorum veteris foederis vexatissimorum seu difficiliorum vnus summo iure nominari potest. Sic autem verba, de quibus iam disputare, mens est, in fonte

traduntur* : יהוה יהוה למלך על-כּל הארץ כּים ההוּי :
 יהוה יהוה אחר ושמו אחר : *IEHOVA autem erit Rex super
 omnem terram : in die illa erit IEHOVA vnus, & nomen eius
 vnum.* Septuaginta interpretes ea hunc in modum vertunt :
 και ε̅σαι κύριος ε̅ς βασιλέα ὄντι π̅σων τ̅ν γ̅ν. ἐν τ̅ ἡμέραι ἐκάνη
 ε̅σαι κύριος ε̅ς, και τὸ ὄνομα αὐτ̅ς ἕν.

* Sunt a diuo vate ea expressa rotius huius Prophetiae cap. XIV.
 commate nono.

§. VIII.

Ordine omnia, quo denique a nobis exponantur, tra-
 ctationem nostram *de glorioso cultu, Supremo Numini, eiusque
 Christo Noui Testamenti temporibus exhibendo*, ita absolueret,
 animus est, vt primo capite de *Subiecto, cui cultus iste glorio-
 sus praestandus erit*; altero deinde de *praedicatis seu iis, quae
 cultum istum secundum dictum nostrum constituunt*, futuri si-
 mus solliciti. In quibus singulis, vt nos sapientissimus Spiritus,
 veritatis amans, manuducat, intellectumque nostrum lumine
 diuino illuminet, deuote, assiduisque precibus rogamus atque
 obtestamur.

CAP. I.

DE

SVBIECTO, CUI CVLTVS ISTE GLORIOSVS
 N. T. TEMPORIBVS PRAESTANDVS EST.

S V M M A E.

TRansitus fit ad evolutionem torem §. V. idque probatur ex
 subiecti. §. I. quod Iehouam, antecedentibus, §. VI. ac testi-
 certoque modo eiusdem nomen monio MVNSTERI confirmatur,
 esse asseritur §. II. & perspicue §. VII. Idem porro adstruitur
 describitur (1) positue, §. III. ex adiecto praedicato. §. VIII.
 (2) negatiue. §. IV. & dictis parallelis, tum ex Vetere
 vero transfertur ad mundi Serua- Testamento. §. IX. & X. tum ex no-

uo instrumento depromtis. §. XI. Licet pater eiusque Spiritus non excludantur. §. XII. sed potius eos simul in filio honoratum iri, dicitur. §. XIII. Deinde indagatur vocabulum **יהוה**, quod certo modo itidem ad Subiectum refertur. §. XIV. vbi istius varia exhibetur acceptio, & quidem prima & secunda. §. XV. quarum prima ostenditur ex Scriptura S.

§. XVI. dictorumque neruus deini declaratur. §. XVII. Postea altera acceptio demonstratur & probatur. §. XVIII. Tertia etiam acceptio nominis Domini affertur, §. XIX. & denique quarta sequitur. §. XX. cum probatione. §. XXI. tunc quae acceptio heic obtineat, quaeritur §. XXII. Nam id sciuisse multum iuuat secundum §. XXIII.

§. I.

Quod si itaque singula verba huius commatis accuratius paullo perpendere velimus, necessitas a nobis postulat, vt ante omnia *Subiectum*, cui cultus iste gloriosus praestandus erit, viuus describamus coloribus. Hoc enim neglecto, totus labor foret frustraneus, vel saltim eum scopum exegeteos, quem nobis praefiximus, non attingeremus, vtpote qui inter alia est, vt *agnitionem DEI maxime celebrem, & noui testamenti temporibus, omnibus terrae populis euenturam*, ad oculum demonstremus.

§. II.

Subiectum vero istud, de quo heic sermo est, dicitur duabus vicibus **יהוה**, & secundum septuaginta versionem **יהוה**. Nam ita se habent verba: *Erit autem IEHOVA Rex super omnem terram.** Et iterum: *In die illa erit IEHOVA vnus.* Immo si quis & vocabulum **יהוה** subiecti loco insuper indicari voluerit, quia itidem eiusdem datur praedicatum, non haberemus, quid eidem obiiceremus. Siquidem diuinus vates his verbis claudit nostrum pensum: **יהוה אחד** & *nomen eius (erit) vnum.* Sed de his infra pluribus.

* Cur

* Cur locutionem illam **יהוה ברום** ad praecedentia verba *in Regem*, seu vti nos vertimus: *erit rex* Beat. IO. TARNOVIUS, in *Comment. ad b. l.* traxerit, nescimus, quum tamen **א** maximam fecerit ibidem distinctionem.

§. III.

Profecto nomen, quod in textu occurrit, sine dubio excellentissimum dixeris, modo vera didiceris profiteri. Quippe istud soli DEO proprium, eiusdemque excellentissimam essentiam optimo modo exprimere, iam dudum saniores philologi obseruarunt. Nam illi significationem, eidem perfectissime respondentem, indicare si voluerint, istud vt plurimum hunc in modum descripserunt*, quo sit ens independens, quod ab omni aeternitate exitit, in omnem aeternitatem durabit, semper in praesenti existens, rebusque omnibus aliis suam largiens existentiam.**

* Conf. celeberr. IO. ANDR. DANZII *praefat. ad paradig. nominum & verb.*

** Hinc alii philologi vsurpant etiam notionem *Substantiatoris*, seu *Essentiatoris*; terminis quidem non metiendis cultioris styli latinitate.

§. IV.

Sicuti itaque in hoc nomine solo, solum verum DEVM, qui coelum & terram creauit, indigitari cum omnibus cordatioribus philologis liberrime profiteamur: ita e contrario, per istud vocabulum interdum angelos creatos, quod quidam, licet absque omni solido fundamento, asseruere, argui, rotunde negamus.* Vt in praesenti taceamus, quod tota pens nostri *συνάφεια*, antecedentibus & consequentibus penitus excussis, nullam plane aliam explicationem a nobis postulet.

* Vide de his pluribus iam nominati celeb. DANZII *praefat. loc. cit.*

§. V.

Interim, num quis hoc loco per vocem **יהוה** tantummodo secundam diuinitatis adorandae *ὑπόστασιν*, seu totius mundi serua-

seruatorem *Christum Iesum*; an sacro-sanctam Trinitatem, intelligere debeat, merito disceptatur. Si verba, pensum nostrum praecedentia, conferimus, inprimis comma huius capituli tertium & quartum, procul dubio de filio DEI ibidem sermonem esse, cum prudentioribus Exegetis, fundamentis haud contemnendis, nixis, strenue adstruimus.

§. VI.

Tenor etenim istarum expressionum locis citatis ita conspicitur: *Tunc Iehoua exhibit, & pugnabit contra gentes istas, secundum diem, quo pugnavit in die proelii. Stabant autem pedes eius in die illo super monte oliuarum, qui ante facies Hierosolymae ab oriente; & scindetur mons oliuarum per dimidium suum ad orientem, & ad mare, valle (existente) grandi valde; & recedet dimidium montis ad aquilonem, dimidiumque eius ad meridiem.* Quae verba sane ita comparata sunt, vt ad mundi Seruatorem quam optime quadrent.

§. VII.

Hinc etiam *Salomo Glassius**, quum in hoc prophetiae effatum incidit, verba *ἐκπνυγνῆναι* *Munsteri* allegare amat, qui sententiam suam hac ratione exposuit: Haec pugna, inquit, videtur fuisse praedicatio Euangelii, qua apostoli & successores eorum Romanum imperium, & fere omnes gentes (spiritualiter, vi verbi & miraculorum potentia) expugnauerunt. Et hoc proelium incipit a monte oliuarum, super quo pedes Christi steterunt, quum in coelum ascenderet, & diceret: ite in vniuersum orbem, & praedicate, cet. Et tunc scissus fuit mons oliuarum, hoc est, ecclesia Christi, in monte illo collecta, diuisa est in quatuor mundi plagas, vt praedicaret verbum Christi omni creaturae.

* Euoluat. eiusdem *Philologia Sacra* LIB. V. TRACT. I. CAP. XX. vbi &, quae de relicto illo magno hiatu, cuius vates vers. 5. l. c. meminit, ille habet, legi merentur.

§. VIII.

Deinde, quod de Salvatore nostro in textu potissimum fermo sit, quoque videre est ex adiecto praedicato: *למלך יהיה יהוה* *Et erit Dominus Rex.* Nomine enim Regis quam plurimis in locis sacri codicis insigniri DEI filium, nulli potest esse obscurum, qui aliquantisper accuratius in iisdem enucleandis, & inter semetipsa conferendis impenderit studium. Vt autem rei veritas nobis eo clarius elucescat, vnum atque alterum ex multis dictum heic in medium protulisse, forte iuuabit.

§. IX.

Perpicuum vero huius rei testimonium, si me non omnia fallunt, exhibet pientissimus Rex David, quum scribit*: *Ascendit DEVS in iubilo: Dominus in voce tubae. Cantate DEO, cantate: cantate, REGI nostro cantate. quoniam REX omnis terrae, cantate sapienter.*** Vbi sane sermonem de hominum Salvatore esse, verbis antea locatis, eiusmodi sensum prorsus suadentibus, sufficienter apparet.

* vid. Psalmus XLVII. & quidem eiusdem comma 6. 7. & 8.

** Equidem de voce *מְשִׁיבִים* eruditi diuersas fouent sententias, quum alii eam reddant: cantate (Deo) psalmum didascalicum; alii: psallite ei ode didascalica; alii psallite psalmum erudientem; alii iterum: canite, quotquot intelligitis, quas cum nonnullis pluribus poteris legere in D. MART. GEIERI *Commentario in psalmos David.* ad h. loc. sed omnes hae explicationes ita comparatae sunt, vt sensum non adeo multum mutant.

§. X.

Nonne & ipse pater filium suum isthoc nomine Psalm. II. expresse compellat? cuius versiculus 6. primam diuinitatis personam hunc in modum loquentem introducit: *Sed ego* (etsi multi terrae reges contra illum, eiusque gloriosum regnum aliquando rebellaturi reperientur, vt ex antecedenti-

dentibus clare patet) *REGEM meum constitui super Zion, montem sanctitatis meae.* Et hanc verborum expressionem ad Christum Regem respectum habere, ex subsequente commate liquidissime demonstrari potest.

§. XI.

Porro idem expressis dictis habemus in noua oeconomia, vbi Christus passim Rex salatur. Apud diuum Ioan- nem * vt saltim vnicum locum adducamus, potestatem Christi regiam, regisque titulum, ita descriptum a Spiritu supremo, deprehendis: *Et ex ore eius prodibat romphaca acuta, vt ea feriret gentes, & ipse (ρωμανῶν) reget eas virga ferrea, & ipse calcat torcular vini excandescientiae & irae DEI omnipotentis. Habebat autem in veste, & in femore suo nomen scriptum: βασιλεύς βασιλέων, καὶ κύριος κυρίων, Rex regum, & Dominus dominorum.*

* Conf. Apocalypf. CAP. XIX. vers. 15. & 16.

§. XII.

Quibus itaque declaratis, non tamen putaueris, nos hoc modo exclusisse gloriosum cultum, primae & tertiae diuinitatis ὑποστάσεις, vltimis temporibus praestandum. Absit plane a nobis eiusmodi sententia. Namque sicuti regnum spirituale est vnum, essentia vna, gloria vna*: ita profecto patrem, eiusque Spiritum in Messia Regum Rege deuote in simul ab vniuerso orbe, eadem gloriosa ratione, honoratum iri, nullus est, qui dubitare queat.

* Hinc etiam ex Philologis sunt, qui regnum Dei in Christo IESV niti & fundari, liquido demonstrant. Vid. pluribus de his inter alios CAMPEGH VITRINGAE *anacrisin Apocalypfios Ioannis ad CAP. IV. eiusque vers. 6.*

§. XIII.

Vnde certo quoque genere Patrem & Spiritum vna cum filio, seu adorandam Sacro - Sanctam Trinitatem subiecti loco

constituere nos debere, ambabus manibus concedimus. Et ad singula praedicata, quae statim sequentur, quod attinet, eadem ad omnes tres vnus diuinae essentiae subsistentias egregie, & satis conuenienter applicari posse, non est inficiandum. Sed de his infra multis verbis distinctius agere, mens est.

§. XIV.

Hic tantummodo adhuc quaestio occurrit: quonam sensu vocabulum **Ω** Philologo accipiendum hoc loco veniat? Diuersimode etenim in diuinis scriptis id vsurpari, vnicuique ferme doctorum notum est. Nos vero antea edisseruimus, quod, si quis idem ad subiectum referri velit, nos eidem, ceteris licet paribus, non adeo acriter contradicaturi essemus. Quapropter instituti nostri ratio sane iam etiam a nobis efflagitat, vt & de eiusdem planiori euolutione diligentiorum curam geramus exegeticam.

§. XV.

Quod si igitur ad hanc quaestionem aliquid certi respondere debeamus, ante omnia monemus, vt quis prius distinctionem admittat, quam illico addamus. Nimirum nomen DEI potest sumi partim *subiectiue*, liceat ita cum Philosophis hac vice dispescere, quo IEHOVA ipse saepiuscule in Scriptura Sacra secundum essentiam suam indigitatur; partim etiam *attribusiue*, in quantum nomen celeberrimas eiusdem affectiones seu attributa diuina, quamuis re vera ab essentia diuina non differant, nobis designat.

§. XVI.

Priori significato nomen Iehouae crebro sacris in literis accipi pro Deo ipso, possumus impraesentiarum ex duobus duntaxat oraculis luculenter probare. Primum exhibet rex & vates DAVID, quum subiectos, regibus suis optima quaeuis apprecantes, introducit loquentes, his verbis: *Eleuet Te no-*
men

*men Jacobi**, vbi sine omni dubitatione Deus ipse celeberrimus, nominatissimusque intelligatur oportet.** Alterum tradit Propheta IESAIAS, vtpote qui in aliquo loco haec verba legenda nobis proponit: *Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardor furens eius, & grauitas oneris: labia eius repleta sunt ira, & lingua eius tanquam ignis consumens.* Vt in praesenti alia loca***, idem indicantia, breuitati studentes, taceamus.

* Conf. eiusdem Psalm. XX. v. 2.

** Vid. Beat. MARTINI GEIERI *Commentar. in Psalmos ad hunc locum.*

*** Deuter. XXIIII. 58. Psalm. CXV. i. cet.

§. XVII.

Ast neruum horum allegatorum dictorum vt penitus ostendamus, sciendum est probe, quod de nudis literis nominis יהוה *to eleuare*, seu *tucri* aliquem, & secundum posterius oraculum *to venire de longinquo cet.* praedicari plane nequeat: quod & sane quilibet, sana ratione praeditus, vt opinamur, nobis lubens largietur. Quare ad Deum ipsum, vel certe eiusdem summa attributa, de quibus paullo post agemus, tunc nobis recurrendum esse, euidentissime liquet.

§. XVIII.

Posteriori significatione notionem nominis Dei in Scriptura diuina nobis occurrere, eaque mortalibus summas Dei perfectiones e. c. scientiam, sapientiam, sanctitatem, iustitiam, veracitatem, potentiam, bonitatem cet. tradi, clarescit inter alia loca ex illo Dauidis, quo dicitur: *Notus (est) in Iuda DEVS: in Israel magnum nomen eius.* Cum quo coniungendum putamus, quod sistit Salomo regum sapientissimus, dicens** : *Turris fortis nomen Iebouae: ad ipsam curret iustus & exaltabitur.* Quae vero singula perquam commode ad attributa diuina referri posse, est in aprico.

* Leg. eiusdem Psalm. LXXXVI. v. 2.

** Vid. eius *Proverbior.* cap. XIII. v. 2.

§. XIX.

Praeterea, ne quid omittamus, animaduertimus porro, notatione nominis Domini non raro etiam argui voluntatem, atque maiestatem seu gloriam DEI, hominibus, tum miraculosis operibus, tum verbo diuino efficaciter manifestatam. Quum enim sospitator mundi, vt ex compluribus locis vnum modo, proferamus, olim Patri dicebat*: ἐφανερώσαί σε τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, certe gloriam, maiestatem & voluntatem patris, operibus & verbis ostensam, illum ibidem intellexisse, vni- cuique planum est.

* Videat IOAN. cap. XVII. v. 6.

§. XX.

Denique nomen Domini itidem auctoritatem, atque mandatum diuinum; immo interdum ipsum Dei cultum, publicamque fidei professionem significare, eruditiores philologi, iam dudum obseruarunt. Namque verba Christi*: Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς μου, optime respectum habere ad auctoritatem, atque mandatum patris, probant opposita verba, quibus ille eodem loco loqui perguit: εἰάν τις ἐλάβη ἐν τῷ ὀνόματι, id est in sua auctoritate & voluntate, *alius si venerit, ἐκεῖνον λάψεται, illum recipietis.*

* Leg. IOAN. cap. V. eiusque vers. 43.

§. XXI.

Nomen autem Domini pro ipso DEI cultu, & verae fidei professione seu fiducia in Deo collocata, saepenumero in sacris libris sumi, vti id posse secundum quorundam Philologorum mentem fieri, paullo ante enarrauimus; probare possumus ex promissione illa diuina, Dauidi facta, qua Iehoua illi dicebat*: *Illud* (scilicet semen tuum, de quo in antecedi-

dentibus,) *olim aedificabit domum meo nomini*, h. e. vero cultui, in domo ista mihi praestando. Et si lux mundi discipulis suis intimat **: *ὅτι ἔσται μισθόμενοι τῶν ἰσχυρῶν διὰ τὸ ὀνομαζέμεθα*, nullus alius est sensus, quam quod futurum sit, ut illi propter nomen eius, seu quod Christum colant, proficiantur, fiduciamque in eodem collocent, ab omnibus haberentur odio.

* Vid. II. Samuel. cap. VII. v. 13.

** Confer Matthaei cap. X. v. 22.

§. XXII.

Nunc tantummodo quaestio est: num & nomen Domini hoc loco singulis istis significationibus, quas hactenus tam prolixè ad praecedentes paragraphos XV. XVI. XVII. XVIII. XIX. XX. & XXI. allegauimus, accipi possit; annon? Respondemus: Si praedicata ad illas, de quibus non multo post tractabimus, apte quadrare, trahereque conuenienti modo poterunt, ut inde nihil absurdi sequatur, eiusmodi explanationes quidem admittemus; meliores tamen & accuratiores aliis praefereamus merito.

§. XXIII.

Haec itaque, quae ad Subiectum spectant, paulisper futius a nobis fuerunt pertractanda. Sed ne quis opinetur, sine necessitate vocis explanationi tamdiu nos inhaesisse, utpote quae forsitan parum ad rhombum faceret, ex subsequenti- bus, si egregia illa praedicata perlustrauerimus, id a nobis omnino instituti nostri rationem requisuisse, pluribus apparebit.

CAP. II.

DE

PRAEDICATIS SEV IIS, QVAE CVLTVM GLORIOSVM SVMMI NVMINIS, EIVSQUE CHRISTI, NOVI TESTAMENTI TEMPORIBVS, SECVNDVM DICTVM NOSTRVN, CONSTITVNT.

S V M M A E.

NVnc praedicata explicantur, & quidem primum §. I. De quo sententiam nostram modeste declarare promittimus. §. II. Ipsa postibi explicatio subiicitur. §. III. inferturque aliqua obiectio. §. IV. ad quam tamen statim respondemus. §. V. Inspecie deinceps phrasis primi praedicati euoluitur. §. VI. & quid per eam hoc loco intelligendum sit, quaeritur. §. VII. Res ipsa subinde exponitur. §. VIII. vbi tamen nullum admittitur extremum. §. IX. sed potius fit eiusdem clarior enucleatio, & ad Christum applicatio. §. X. minime tamen excepta Sacro Sancta Triade. §. XI. Quae singula vberius edisseruntur. §. XII. & XIII. Iam alterum praedicatum describitur. §. XIV. quod ex *ουραφεία* textus in genere explicatur. §. XV. tempusque eiusdem complementi indicatur. §. XVI. vbi etiam aliorum sententia de speciali temporis in-

teruallo commemoratur. §. XVII. Sequitur explicatio vocis *קרא* §. XVIII. eiusdemque varii significatus adducuntur. §. XIX. & ad textum applicantur. §. XX. cum quibus coniunguntur eruditorum varia iudicia, & quidem (1) *Iac. Guffei*. §. XXI. (2) *Theophili Alebaei*. §. XXII. (3) *Io. Tarnouii*. §. XXIII. & XXIV. (4) *Sam. Szatmar Nemeibi*. §. XXV. & XXVI. (5) nostrum XXVII. & XXVIII. postea falsa Socinianorum interpretatio conuellit. §. XXIX. vera autem enodatus proponitur. §. XXX. Tandem vltimum apparet praedicatum. §. XXXI. quod etiam perspicue expeditur. §. XXXII. XXXIII. XXXIV. probaturque expositio (1) assensu glossographorum Bibliorum Vinariensium. §. XXXV. (2) congruentia eiusdem cum Regulis primariis seu canonicis exegeticis. §. XXXVI. XXXVII. XXXVIII. XXXIX. (3) dictis paral-

parallelis. §. XL. XLI. XLII. XLIII. & XLIV. (4) propriae verborum significationis retentione. §. XLV. & (5) emphasi. §. XLVI. Postea recensentur aliter sentientium opiniones de dicti nostri sensu. §. XLVII. & quidem (1) *Hermanni Witsii*. §. XLVIII. (2) *Theophili Alethaei*.

§. XLIX. *Campeg. Viringae*. §. L. & LI. cum objectionibus aliorum, his sese opponentium. §. LII. §. LIII. LIV. *Ἰηουσοῦ* nostra omissa, quum simus in cathedra Philosophica sec. §. LV. Gratiae Deo aguntur, & clauditur dissertatio. §. LVI.

§. I.

Primum igitur praedicatum, vt ad eiusdem planiorem enucleationem nos statim accingamus, est hoc modo in Textu expressum: *וְהוּרָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל-כָּל-הָאָרֶץ* *Et erit Dominus Rex super omnem terram.* Sed hic Rhodus; hic saltate, dicit forte quis ad nos? Respondemus: Bene! probe utique scimus, hunc locum esse vnum, vt & supra confessi sumus, ex difficilioribus & vexatissimis; quia in illo exponendo tot interpretationes & sensus sunt, quot dantur paene in hoc terrarum vniuerso exegetarum capita.

§. II.

Interea tamen nos minime veremur, nostram sententiam cum eruditis scribendo & disputando communicare. Academiae quippe id iuris competere, firmiter statuimus, vt quilibet, in iisdem se tenens, nisi absona & contra fidei analogiam pugnantia, propalare annititur, suam mentem de locis difficilioribus aperire queat, eique tale quid praestare, plane liceat. Ast quo omnia rite fiant, & ordine, singula pensis nostri verba intimius scrutari, nobis, auxiliante Deo, proposuimus.

§. III.

Et erit Dominus Rex &c. haud immerito ceteris praedicatis prius iudicatur, non solum, quia in versus frontispicio
C
statim

statim adest, sed &, quia huius phraeos expositione clara, sequentia praedicata sua sponte fluent, illorumque expositiones facilius concedentur. Notio verbi יהוה quidem supra a nobis fuit adducta, adeoque, vt id heic repetamus, non est necesse. Et ad vocem וררה quod attinet, vnusquisque linguae hebraicae peritus illico largietur, quod vi ן conuersiui res tota in tempore futuro, non praeterito, accipienda veniat.

§. IV.

Equidem si quis obiecerit, hoc praedicatum: *Et erit Dominus Rex super omnem terram*, etiam in tempore praeterito; quin immo plane omni, complementum suum iam dudum habuisse, ideoque rem exigui esse momenti, si alium sensum hic quaerere velimus. Verum enim vero, si explanationem vberiore de hac phrasi dederimus, mox prudentioribus apparebit, disputationem nostram non esse de lana caprina, licet hoc praefiscine dictum cupiamus, sed sane magnum post se trahere emolumentum.

§. V.

Posito interim, sed nondum concesso, phrasin hanc omnibus interpretibus videri leuem; nobis tamen aequae non videtur leuis. Etiam si affirmemus, Dominum a primordio mundi non modo suo iure, quod probe notandum censemus, esse potuisse; verum etiam reuera *regem fuisse super omnem terram*: Attamen illum eodem sensu, quem textus noster postulat, nimirum ratione vniuersalis, & illustrioris agnitionis regii Numinis imperii, multiplicatis mortalibus, cultusque praestantioris ab omnibus qui parent, eidem praestandi, regem fuisse, absolute negamus.

§. VI.

Ast quo phrasin: *τὸ regem esse*, eo melius intelligamus, consultum erit, vt ante omnia triplicis modi, quo Deus, & in primis

primis Seruator noster optimus regnare dicuntur, rationem habeamus. Regnat etenim vterque tum in regno naturae, vbi omnium ac singularum creaturarum creans, atque conseruans Dominus est; tum in regno gratiae, in quo fideles soli conspiciuntur eius veri cultores, eidemque subiecti; tum denique in regno gloriae, vbi ille certe beatis est, critque omnia in omnibus.

§. VII.

Quibus praemissis, nunc oritur quaestio: Ad quodnam igitur regnandi genus verba nostri oraculi commodè referenda sint? Respondemus: quod de regno gloriae, vbi coelicolae subditi sunt, hoc loco sermo non sit, perspicimus distincte ex adiectis verbis: Et erit Dominus Rex על-כל-הארץ *super omnem terram.* Hinc sua sponte fluit, quod heic sine dubio & potissimum ad regnum gratiae, respectus sit habendus; quamuis regnum naturae seu potentiae, ceteris tamen paribus, certoque modo, mox explicando, non penitus excludamus.

§. VIII.

Realem autem explicationem vt adiiciamus, vi huius phraseos omnino statui posse, arbitramur, noui foederis aetate illustriorem, verumque Christi cultum, clariori luce * cognitum, eidem cum patre & spiritu non solum a conuertendis iudaeis, sed & multis aliis populis, sub dio viuentibus, exhibendum, his verbis diserte indigitari. Ea enim sane emphatica verba cum duplici Maceph notata, hunc sensum plane non coactum, libere admittere, nisi quis pertinaciter extendenda constringere velit, manifesto apparet.

* Beat. IOAN. HENRICVS MAIUS in *Oeconomia temporum Vet. Testam.* Cap. XIX. de *Veter. Testam. liturgia* §. IX. eiusmodi de hac re profert verba: dicens: *Sacerdotes sub vesperam lucem accendentes* Leuit. XXIV. 2. 3. 4. *innuebant, sub vesperam mundi oritu-*

ram lucem lucidiorē, ubi ille & caput nostrum Zachar. XIV. v. 7. & Daniel. XII. 4. allegat, ac ita pergit: Lumen maius obfuscat minus. Veteris Testamenti umbræ cessare debebant, aduentante luce N. T. Rom. XIII. 12. & post tenebras Antichristi plene discussas orietur lux clarior, ut ex Zachar. & Dan. II. cc. liquet. Licet alii de vltima huius explicationis phrasi aliter sentiant.

§. IX.

Sed, num singuli mortales in indiuiduo, in omni terra degentes, iis noui instrumenti seculis, se ad Regem Deum & Christum vero cultu, veraque fide, quum de glorioso cultu, Summo Numini, hac ætate præstando, dissertationis nostræ thema constituerimus, conuersuri sint? potissimum hic quaeritur. At hæc asserere nec possumus; nec volumus: quia textus nil de vero cultu, DEO a singulis in indiuiduo exhibendo, tradit; sed tantummodo loquitur de cultu illustriori, id est, eo, quem omnis terra tandem aliquando DEO, & totius mundi redemptori, tanquam regi suo foret præstitura, Hinc id saltim ex prophetia sequi, quod nulla ferme terra seu prouincia in fine dierum futura sit, quorsum non deueniat verus Dei, Christique cultus, seu vera religio, euidenter cernimus. Namque aliquot populos, immo ipsos reges cultum hunc in sui exitium retractaturos esse, ipse diuus vates commate 11. 18. & 19. nos conducet; illos tamen gloriosum Dei cultum minime impedituros esse, nobis firmiter persuadere possumus.

§. X.

Quia autem sine vera regis Christi agnitione nullus cultus, Deo acceptus, existere potest, & nos etiam non multo antea statuimus, secundam essentiae diuinæ ὑπόστασιν primario in hac sede indicari, prima & tertia Sanctæ Triadis tamen nunquam exceptis; inde populos terrarum eodem tempore animarum saluatorem tanquam mundi & suum redemptorem pro-

professuros, eidemque ceu eiusdem genuinos subditos scepro verbi diuini vnice regendos, adhaesuros esse, ex verbis nostris satis elucescit. Alias Seruator super omnes * istos dominari non diceretur.

* Confer cap. hujus versic. 16. & miraberis.

§. XI.

Quemadmodum igitur pater, & eius spiritus semper in filio honorantur: ita omnino fore, tunc temporis asseuerandum est, vt gloria CHRISTI non solum, sed & patris, eiusque Spiritus mirum in modum sanctificetur, & celebretur. Accedit, vt supra iam annotauimus, quod, sicut vna essentia, vnum idemque est regnum atque sceptrum, hoc est verbum diuinum: sic quoque futura sit vna eademque gloria:

§. XII.

Hanc expositionem, quam modo dedimus, potissimum ad regnum gratiae pertinere, forte nullus est, qui dubitauerit. Interibi, si quis ex nobis vlterius quaesuerit, quomodo capiendum sit, quum paragr. VII. dixerimus, nec regnum naturae seu potentiae, certo tamen modo, a regno gratiae, in hoc praedicato excludendum esse: modum itaque illum, vt accuratius paulisper explanemus, promissiones nostrae, ibidem datae, a nobis omnino efflagitant.

§. XIII.

Nimirum extra omnem dubitationis aleam est positum, quod Deo & Christo statim ab initio creaturarum ius dignitatis regiae attribuendum sit; isque semper maneat, manserit, & mansurus sit Rex, siue illum homines pro Rege, & moderatore huius vniuersi habeant; siue non. Hoc quidem verum est. Sed quia in phrasi sacra generali ratione dicitur: *Et Dominus erit Rex super omnem terram*, iisdem verbis etiam innui, Deum, Christumque in vltima temporis mundi intercapedine a pluribus, tunc superantibus, vera cognitione

Dei praesertim nunc aucta, tanquam regem potentem, creatorem & conseruatorem hujus vniuersi, excellentiori modo agnitum, honoreque regio affectum iri, nobis quidem satis planum atque manifestum est.

§. XIII.

Iam ad alterum praedicatum, quo verus diuinus cultus N. T. temporibus DEO exhibendus describitur, nos vt conuertamus, merito prius verba biblica allegare debemus, quae, seruata stricte commatis serie ita se habent: **ביום ההוא יהיה יהוה אחד** *in die illa erit dominus vnus*. Deinceps ordinis ut habeatur ratio, primum *tempus*, quo praedicatum seu cultus Dei verus praedicari poterit, & subinde *rem ipsam siue pbrasin*, altiori indagine perpendere, multum iuuabit.

§. XV.

Tempus igitur totius complementi nostrae prophetiae indicare, ferme difficile est. Collatis nempe capitis XIV. singulis versibus, concedere contingit, quod aliquot nominati capitis partes impletae dici omnino queant. Commata enim eiusdem priora 1. 2. 3. ad tempora Maccabaica, quibus Deus populum suum partim hostibus tradidit *; partim eundem iterum ab illis liberauit **, optime applicari posse, non diffitemur. An ceteroquin *axum* seu perfectum complementum rerum praedictarum hic plene inuoluatur, & comma 5. huc quadret, fere subdubitamus. Accedit, quod lux oriunda tempore vespertino i. e. mundi, & aquae viuuae, de quibus v. 7. & 8. sermo, potius phaenomena noui instrumenti, nimirum lucem & refrigerationem euangelii, adumbrare, haud obscure nobis videantur.

* Confer, sis I. LIBR. MACCAB. cap. I. & in specie eiusdem v. 60. seqq.

** Videat. citati I. LIBR. MACCAB. Cap. XIV. 6. seqq.

§. XVI.

§. XVI.

Ex his antea dictis tamen statim apparet: verba **ביום ההוא** *in illo die*, non tam stricte solum accipi debere, sed ea aliquam latitudinem, temporumque spatia, in se continere, est in aprico. Licet quidam sint, de quibus infra pluribus, qui strictius temporis interuallum, circa Noui Testamenti finem potissimum ad **ἀρχὴν** vaticinii eo melius exhibendam, vrserrunt. Quare etiam illa non modo: *in illo die*, sed & *post hoc tempus*, quo propheta diuus vaticinatus est, reddenda esse, nemo non, qui veritatem amplectitur, animaduertere valet.

§. XVII.

Illi quidem, qui specialem Noui Test. periodum his verbis assignant, dicunt: licet hoc vaticinium sub tempore Messiae & Apostolorum per praedicationem euangelicam, implementum suum impetrasse, videatur, vbi seps inter Iudaeos & paganos plane sublata fuit, vt reuera dici possit: *In illo die*, quin immo ad hunc vsque diem *fuit & est* **יהוה אחד** *Dominus vnus*: Attamen, quia adhuc dentur propemodum innumeri populi, qui vera summi Numinis cognitione prorsus careant, adeoque de plurimis praedicari, proh dolor! nequeat: Iehouam illis factum esse vnum: hinc illi, ista verba, vt ex parte illorum inchoatum & continuatum complementum concedunt, ex toto nondum certe completum illud habere, istudque ad vltimum temporis N. T. articulum referuari, statuere solent. Verum an certum & determinatum tempus, seu periodos, annos, menses, hebdomadas & dies definire quis possit de impletione huius effati, nonnullis difficile est creditu.

§. XVIII.

Haec vero omnia fortassis reddentur clariora, quum nunc etiam praedicatum ipsum **יהוה יהיה אחד** *erit Dominus vnus*, accuratiori studio excusserimus. Quamuis inficias ire nequeamus, in hac phrasi forsitan tantum a sapientia diuina

diuina reconditum esse, quantum ingenii nostri imbecillitas, vix assequi in praesenti potuerit: Non nihil tamen haec vice, pro concessis viribus tentasse, ne prorsus in tam ardua re tacere videamur, haud poenitebit.

§. XVIII.

Veruntamen verborum ambages vt euitemus, breuissimis explicabimus de his dictionibus nostram mentem. Ad vocabulum אָדָר equidem, quod attinet, istud sane varios admittere sensus, linguae Hebraicae periti non ignorant. Quandoque enim eo significatur *vnus*; quandoque *unicus*; alibi *solus*; iterum *primus*; rursus *insignis & summus*, ceteris iam missis, quos idem habet, significatibus.*

* Vide clariss. CHRISTIANI STOCKII *Clauem Linguae Sanctae* ad vocem אָדָר, vbi & ad quemlibet significatum exempla inuenies vberissima.

§. XX.

Quibus itaque ad amussim exaequatis, illico affirmare audeamus: omnes paene adductas acceptiones posse ad Deum & Christum nouae oeconomiae aetate applicari. Quidni dicemus: Tandem circa finem saeculorum supremum Numen erit *vnus, unicus, solus, primus, insignis*, atque *summus Dominus*? Interea, vt distinctius de hac voce edisseramus, si repetendum hoc loco putetur vocabulum יהוה, vt sensus sit: *Tum erit Dominus vnus Dominus*, diuersas omnino doctorum de hac phrasi sententias deprehendimus.

§. XXI.

Nimirum summa quidem ingenii vi docet celeb. IAC. GVSSSETIVS, in *Commentar. Ebr. Linguae pag. 27*. Vnitatem aliorum Deorum exclusiuam nullibi voce אָדָר; sed aliis atque aliis loquutionibus efferri. Ita enim exprimi Dei unitas solet, modo per לְבָד exclusiuam, Deut. IV. 35. יהוה הוא יהוה: *Dominus est ille Deus, non est amplius*

plius praeter eum solum, conf. I. Reg. VIII. 23. 60. II. Reg. XIX. 15. 19. Pf. LXXXVI. 10. modo per negatiuas אין בלתי זולת *non est Deus mecum*, coll. I. Sam. II. 2. II. Sam. VII. 22. Esa. XLIV. 9. modo per interrogatiuam, Esa. XLVI. 8. modo per exceptiuam, & sic porro; quod vero vel maxime attendi meretur, est, quod Esa. XLV. 20. & 21. vox ארר non succurrat, quum tamen illusterrimae vnitatis Dei eloquutiones huc illuc alibi respersae, istic fere, quantum licuit, mira varietate recollectae sint. * Verum enim vero alii aliter sentiunt, & contra haec asserta allegant Deuter. VI. 4. *Audi Israel, Dominus Deus noster, Deus vnus est.* Sic & isti huc referunt expositionem legis periti, qui Marc. XII. v. 32. Christo assentiebatur, dicebatque: bene esse enarratum, *ὁ θεὸς ἓν Θεός*, vbi addit *μὴ εἶεν ἄλλα θεοὶ πολλοὶ αὐτῶν*. collat. I. Cor. IIX. 4. Ephes. IV. 6. & I. Tim. II. 5.

* Vid. THEOPHILI ALETHAEI *gründliche Erläuterung der dunkeln Oerter, und Sicine des Anstosses A. und N. Testaments*, & speciatim notas ad hunc locum des neunzehenden Versuchs, pag. 435. seqq.

§. XXII.

Vnde & illis, qui GVSSETH partes tenent, interpretatiōnem quorundam, dicentium: Vati diuino potiozem respectum ista dictione ad exclusionem pluralitatis, seu multitudinis deorum aliorum fuisse, ita, vt sensus esset: omnem idolomaniam, superstitionem ethnicam, & quicquid est non-Deus, iisdem diebus abrogatum iri, hominesque innumeros ad vnicam istius vnus Iehouae, eamque veram agnitionem peruenturos esse, non placuisse, facile constat. Namque iam nominatus Autor *Theophilus Alethaeus*, loco citato sic pergit: In nostro Zachariae loco notes oportet, illud ארר *vnus* non sumendum esse, vt inseruit ante nomen speciei, sed indiuidui, quia Iehoua est indiuiduale nomen.

D

§. XXIII.

§. XXIII.

Quibus autem non obstantibus, minime contemnendam putamus *ἐξήγησιν* IO. TARNOVII in Commentario in hunc locum, qui ita scribit: Tertium consequens Euangelii est vera Dei cognitio, nominisque eius tota terra manifestatio, nam Iehoua, qui est reuera solus rex super omnem terram, erit & agnosceretur etiam tum ab omnibus talis (saepe enim res fieri dicitur, quando manifestatur) die illo, quomodo idola fuerint sublata, eorumque cultus ex animis hominum conuersorum deletus, erit Iehoua vnus, sine idolis vnus ac solus in Ecclesia agnosceretur, praedicabitur & inuocabitur secundum cap. XIII. 2. & nomen seu cultus eius verus erit vnus Iohan. X. 16. Idola enim gentiles variis modis coluere; DEVS autem noster, qui spiritus, vult tantum in spiritu ac veritate adorari, Ioh. IV. v. 23. 24. & in fide vera inuocari, Iacobi I. 6. Marci XI. 24. Roman. X. 13. Syrach. VII. 9. secundum voluntatem ipsius I. Ioh. V. 14. in Christi nomine Ioh. XVI. 23.

§. XXIII.

Eodem calculo notamus, quae doctus ille Vir paullo post loc. cit. commentatur, inprimis ad verba: *Erit Iehoua rex, & vnus super omnem terram.* Idololatras, inquit, DEVM quasi scindunt, & in varias partes diuidunt, quando vnum mari, alterum terrae, &c. attribuunt: veri Christiani autem norunt, vnum esse DEVM, non plures, qui solus regit omnia, & praeter eum non est vllus alius. 2. Reg. V. 15.

§. XXV.

SAM. SZATTMAR NEMETHVS in expositione huius loci vers. 9. effectum demonstratae veritatis ex verbo Dei sub se continere, statuit, atque ita edisserit: Vnitas regni & nominis Dei. Primum sic indicatur: *Et erit Iehoua in regem super totam terram.* Terram Ecclesiae intelligi, clarum est, si

non

non quoad omnem vniuersalitatem respectu totius mundi, sal-
tim haecenus, quatenus vniuersa Ecclesia Reformata solum Ie-
houam, Christum D. agnoscit, & veneratur Regem. Praeter-
quam enim, quod in Ecclesia Noui Testamenti solus iure suo
regnet Rex Christus, in Ecclesia Reformata omnis potestas, iu-
risdictio & dictatura abolita est, omne nomen humanum ex-
punctum, vt non nisi solus Iehoua sit Rex.

§. XXVI.

Porro, secundum, ille pergit, est: *Illo die erit, Iehoua vnus, & nomen eius vnum.* Iehoua non nisi vnus, imo vni-
cus est; sed idem est Pater, Filius & Spiritus Sanctus, & quia
Iehoua vnus est, vnum est nomen eius, non potest diuidi.
Diuidunt nomen Dei, & qui Filium minorem faciunt Patre,
non nisi Deum temporarium, & qui praeter illius nomen,
aliud volunt audiri in Ecclesia, quique opera Christi & regnum
eius homini adscribunt. Haec Schismata adhuc exer-
cent Ecclesiam. Significatur ergo vnitatem nominis Dei sub-
latio schismatis in Ecclesia, quoad nuncupationem nominis
Dei, quod est quasi alium atque alium Deum & Christum no-
minare. Ceterum sub nomine Dei quum illius virtutes &
operationes, maxime in Ecclesia, intelligantur, vnitatem nomi-
nis Dei significatur, vnitatem principii credendi, & articulorum
fidei, de Deo & Christo, tanquam vno. Si porro hanc rem
vrserimus, per *Regem & Iehouam* h. l. Christum intelligi, res
ipsa docet: is enim solus est *Rex*, in medio eius est *nomen Dei*,
illum nominamus Iehouam, quum in illum credimus, quum
Auctorem nostrae fidei habemus, ab eo solo iustitiam & vi-
tam expectamus. Manifestissima sunt haec pro diuinitate
Christi. Vnde potenter conuinci possunt *θεσφουδοχοι*, omnes,
qui quocumque nomine diuidunt nomen Iehouae & Christi.
En expositionem SAM. SZATTMAR NEMETHI! quae vtrum in
omnibus valeat, annon? alii iudicabunt.

§. XXVII.

Quod si vero vocem *יהוה* potissimum ad generis *humani Seruatorem*, ut supra monuimus, referre velimus, nil plane obstabit, quo minus tunc aliquod aliud substantiuum subintelligere liceat, hoc forsan modo addendum: Eodem tempore Dominus, i. e. *Christus erit vnus* scilicet *Rex*, de quo paullo ante, vel *Messias*, *Saluator*, *Redemptor*, &c. cui tunc temporis omnes, veritate conuictos, quasi suffragia daturos communia, illumque vnum reuera esse, fuisse, atque mansurum vnicum mundi Saluatorem, confessuros esse, putandum est.

§. XXVIII.

Ne denique *prima & tertia ἁγία* *sacro-Sanctae Trinitatis* hoc praedicato excludatur, quod nefas esse, in antecedentibus iam diximus, asserimus quoque, vocem *יהוה* prodere & istud, quod resultet ex multis vnitis, adeoque cum aliqua oppositione ad multa haec, ex quibus exurgat eius totalitas quasi vna, quorsum Philologi * referunt locum Exod. XXVI. 6. vbi aulaea fibulis copulata sibi inuicem dicerentur expresse *יהוה המשכן tabernaculum vnum* collat. Exod. XXVI. 11. Namque hunc sensum apte etiam huc quadrare, certum est. Hoc quippe modo designat illud *יהוה* pluralitatem ratione personarum, quae vero coalescat quasi in vnum ratione essentiae, ita, ut hoc verbum innuat: Ille Dominus, qui alius a Iudaeis; alius a Christianis creditur: a Socinianis vero & aliis discerpitur, euadet tandem vnus, hoc est, concordi cultu & fide, illo tempore Pater cum Filio, & Spiritu Sancto recipitur.

* Confer. antea citati THEOPHILI ALETHAEI *librum*, pag. 433. & 434.

§. XXVIII.

An itaque Socini asectae ex hoc dicto recte probare possint, purioris christianae religionis doctores, vltimo temporis N. T. puncto,

puncto, errores suos de tribus personis in Deitate, ac potius, vnum tantummodo, eumque verum Deum perspicue agnuros esse, vix credimus. Aliam enim plane verba textus explanationem permittere, iam sufficienter probauimus, & iterum etiam in subsequentiis pluribus sumus demonstraturi.

§. XXX.

Quamuis enim Supremum istud Numen, nostra superiori explicatione, ab omni aeternitate, verus, solus, vnus & primus DEVS seu Dominus fuerit, immo is etiam futurus sit, licet a nemine hominum coleretur, quod extra omnem dubitationis aleam positum esse, arbitramur: Veruntamen illum ab omnibus gentibus & populis quouis tempore, vt talem, non agnitum fuisse, quemlibet concedere oportet. Vaticinium autem nostrum de vera Dei notitia, & glorioso cultu, laetis Noui Testamenti temporibus, eidem a multis tum iudaicis; tum gentibus, praestando, loqui, ex antea dictis sufficienter patescit. Hinc maiorem pariter ac clariorem veri Dei agnitionem, insignioremque eiusdem in & per Christum venerationem, his verbis insuper inuolui, modeste sumus confessi.

§. XXXI.

Ast forte huic praedicto clarior lux affundetur, si tandem quoque vltimum praedicatum, quod in oraculo nostro, occurrit, explanauerimus. Comprehenditur nimirum illud duabus his modo vocibus: וְשֵׁם אֲדָרָה & *nomen eius* (in vltimis scilicet mundi temporibus erit) *vnus*. Quae verba a quibusdam pro Synonymis cum antea exhibitis: *Dominus erit vnus*, haberi posse, non abnuimus. Certo namque modo id dixisse, haud foret absurdum, quum Iehoua, eiusdemque nomen nihil diuisi sub se contineant, & quicquid est in Deo, sit ipse Deus. Nihilominus tamen, quia sub nomine Dei etiam

aliae veniant cultus diuini partes, vti antea ostendimus, enodatus de hoc praedicatione itidem egisse, non pigebit.

§. XXXII.

Quemadmodum igitur supra cap. I. §. XV. & XVI. nomen Domini sumi posse primo *subiectiue*, hoc est pro Deo ipso, & asseruimus, & probauimus; ideo hoc loco id amplius non repetimus, quia in citatis paragraphis de hoc subiecto, iam satis nos dixisse, existimamus: ita tantum nunc alteram vrbemus significationem, qua nobis nomen Domini etiam, secundum §. XVIII. l. c. *attributiue* acceptum, veniebat, nobisque summae Dei & Christi perfectiones v. c. scientia, sapientia, sanctitas, iustitia, veracitas, potentia, bonitas &c. luculenter exhibebantur. Quibus enim euictis & concessis, dicimus vltius, quod per praedicationem: *ad vnum esse*, de nomine Domini enuntiatum, simul nihil aliud innuatur, quam eiusmodi idiomatum diuinorum concors & vnanimis agnitio, veneratio & celebratio, quas in quam plurimis hominibus, nouissimo mundi tempore viuentibus, manifesto conspiciendas, nobis ipse rerum euentus atque experientia forent repraesentatura.

§. XXXIII.

Postea idem sentimus de ceteris nominis Domini acceptionibus, dicimusque, diuinum prophetam & his verbis profari, fore, vt voluntas atque maiestas seu gloria Iehouae & imprimis Christi, tum miraculosis operibus, tum verbo diuino efficaciter manifestata, secundum §. huius tractationis XIX, cap. vltimis mundi temporibus, clarius in plurimorum mortalium oculos incurrat, lausque summi Numinis hanc ob causam, ab illis multo illustrius, quam forte vnquam, vno quasi ore, concordibusque cordibus, admissis simul ab omnibus essentiae diuinae

diuinæ vnitæ, tribusque personis, nunc amplificetur; adeoque hoc significatu quoque nomen Domini fiat vnum.

§. XXXIII.

Denique, quia nomen Domini auctoritatem & mandatum diuinum, quin immo ipsam Dei cultum, publicamque fidei professionem denotare, itidem supra §. XX. demonstratum iuimus, confirmamus porro etiam in præfenti, quod prædicatum *vò vnum esse*, de nomine Domini vsurpatum, ea omnia, conuenienti & decenti tamen modo, aequè inuoluerè queat. Scilicet ita, vt vates noster prædicat, futurum esse, vt tunc temporis conuersi homines actiones suas auctoritate, & mandato diuino, peracturi, sincerum cultum, DEO dignum præstituri, veramque fidem in Christum, vno ore & corde, magis certe, quam olim, professuri sint.

§. XXXV.

Glossographi vinariensium Bibliorum egregie rem totam ita describunt: *Und der HErr vviird Koenig seyn über alle Lande, (Christus JEsus vviird nicht nur in Iüdischen Lande und zu Jerusalem, sondern auch in der ganzen Welt für den vvhahren Messiam, und das Haupt seiner Kirchen erkannt, und geehret vverden. Zu der Zeit (vvenn die mancherley Götter und Gözen der Jüden und Heyden vverden abgeschaffet seyn, Cap. XIII. v. 2.) vviird der HErr nur einer seyn (es vverden alsdenn alle rechtglaubige Christen den einigen vvhahren Gott erkennen und ehren in dreyen Personen, und in eynen unzertrentlichen Wesen.) Und sein Name nur einer, (es vviird nur ein rechtschaffener Gottesdienst, und nur eine rechte Lehre des Euangelii in der Kirchen Gottes, im Schwange geben.)*

§. XXXVI.

Et sic quidem genuinam huius oraculi interpretationem desiderantibus hac in parte nos satisfecisse, firmiter credimus.

Nam

Nam si artis exegeticae magistri praecipunt; singulas exegetes debere congruere cum literatura scripturae sacrae, seu analogia Grammatica, & recte quidem in hac re statuunt, nos id etiam in praesenti probe obseruasse, quilibet eruditus perspiciet. Liceat igitur statim applicationem instituere ad nostram sacri commatis expositionem, atque hunc in modum argumentari: Quaecunque expositio alicuius dicti, ceteris paribus, cum analogia Grammatica conuenit; illa non temere est reiicienda. Atqui nostra Expositio, cet. par. cum analogia Grammatica conuenit; Ergo &c. Nam nos radices, coniugationes, tempora, personas, numeros, aliasque vocum affectiones, stricte retinuisse, quilibet linguae gnarus animaduertit.

§. XXXVII.

Deinde si secundum institutiones exegeticas omnis electa sententia cum contextu congruat oportet, nostra sane ita comparata est, vt cum antecedentibus pariter ac consequentibus commatibus, non coactò, sed commodo modo conciliari queat. Accedit, quod ferme omnes sacrarum literarum interpretes pensum istud diui vatis ad tempora mundi vltima, seu N. T. interualla referre, minus dubitent.

§. XXXVIII.

Nec obstat nostra explicatio circumstantiis aliis. Conuenit enim, & cum persona dicente, & cum personis, ad quas dicebatur. *Hae* nimirum in captiuitate Babylonica sedentes atque gementes egebant hac vice firmo solatio: *illa, seu sanctus* Propheta inde, ad easdem erigendas, optima solationum genera, inter quae & nostrum, illis propinabat, quasi diceret: Laetamini: veniet tempus, quo tristitia in laeta commutabuntur; quo Iehoua Rex vester vnicus, immo non vester solum, sed & omnium populorum Rex exstiturus est. Ex quibus, nos in interpretatione nostra, nil contra dictorum scopum

scopum, occasionem, tempus, locum, modumque asseruisse, insimul apparet.

§. XXXVIII.

Porro euolutionem nostram Parallelismo quoque respondere, certum est. Vnum atque alterum vero dictum, idem, quod nostrum, affirmans, impraesentiarum duntaxat adducere, ad rei euidentiam multum forte faciet. De cultu quidem, a populo Iudaico Domino, & inprimis Sospitatori animarum, noui instrumenti temporibus, praestando, vt multa parallela citemus, non est necesse. Multos enim Iudaeos tunc temporis, de quo D. vates loquitur, ad Deum Christumque conuersos fuisse, vnicuique, vel saltem actus Apostolorum oculo fugitiuo perlustranti, notum atque manifestum est.

§. XL.

Sed de cultu gentilium forsitan magis quaeritur: num illi quoque secundum dicta nostra vltimis mundi periodis, seu N. T. temporibus, vera Dei & Christi notitia imbuendi sint? Hinc etiam de hoc quaedam testimonia ex sacro codice afferre, nobis proposuimus. Ex vetere oeconomia autem luculentum aliquod hac de re argumentum occurrit Pf. XLVII. v. 2. & 3. vbi haec videmus verba: *omnes populi plaudite manu; jubilate Deo in voce laudis*, & statim ratio eiusmodi laudis adiiicitur: *Nam Dominus altissimus, terribilis: Rex magnus super omnem terram*. Eandem expressionem reperimus ibidem v. 8. in quo Deus, seu hoc loco potissimum Seruator mundi, omnis terrae Rex, explicitis verbis salutatur.

§. XLI.

Sic & magnam emphasin agnoscimus in his dictis huc pertinentibus, v. g. Psalm. II. v. 8. Deus pater filio suo promittit: *se illi daturum esse gentes in haereditatem & fines terrae in possessionem*. Pf. VIII. v. 2. & vltimo bis dicitur: *Domine! Domine noster! quam illustre est nomen tuum in vniuersa terra*.

E

Pf. XX.

Pf. XX. 28. reperies haec verba: *Reminiscetur & conuertentur ad Dominum omnes fines terrae; & inclinabunt se coram te vniuersae familiae gentium.* Iterum Pf. LXX. 11. *Incurrabunt se ei omnes Reges: omnes gentes ei seruient, collato eiusdem Psalmi v. 17.**

* Ipse B. MARTINVS CHEMNITIVS, in *Harmonia quatuor Euangelistarum*, quum adscensionem Christi ad festum tabernaculorum Ioh. VII. 2. seqq. explicat, allegat locum ex Zachar. XIV. eiusque vers. 16. & dicit: *Hac de causa, vt nempe homines peregrinationis in his terris, communesaceret, Deum etiam loc. cit. praedicere, futurum, vt in N. Testamento vniuersae gentes ascendant Hierosolyam, ibique celebrent festiuitatem tabernaculorum, agnoscetes nimirum, se in terris peregrinari, patriam autem in coelis habere. Atque ea propter, relictis studiis terrenis, ad coelestia properare.*

§. XLII.

Immo, si dicendum, quod res est, multos sane prophetas circa *vaticiniorum suorum* finem, de clariore cognitionis luce gentibus terrae, Noui Testamenti tempore, donanda, vaticinatos esse, nouimus. Maxime *Iesaias* de hac re illustria adducit verba capite, prophetiarum suarum LXI. v. vltimo, vbi dicit: *Deus germinare faciet iustitiam & laudem coram vniuersis gentibus.* Et rursus capite LX. com. 3. *Ambulabunt etiam gentes in lumine tuo, & Reges in splendore ortus tui.* Adhuc sublimius verò ille ibidem vers. 5. pergit: *Tunc dilatabitur cor tuum, quando conuersa fuerit ad Te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi.*

§. XLIII.

Ecquid vltius dicamus ad ipsam primam, Abrahamo Patri *credentium*, factam promissionem, cuius tenor erat: *benedicentur in te omnes familiae*, seu secundum v. 18. capit. XVIII. & v. 18. cap. XXII. *omnes gentes terrae.* Namque certe in his locis minime sermo est, de vno tantum, atque altero populo, siue de nonnullis modo, sed de omnibus plane terrae gentibus.

Quae

Quae verborum expressiones, decente emphasi sumtae, profecto ita comparatae sunt, *vt omnino clariorem agnitionem Dei, Gentilibus, N. T. temporibus, donandam, quum omnipotens Dominus promissa & praestanda sua facillime praestare queat, quid? quod vt plurimum magis praestet, quam fuerit pollicitus, liquidissime demonstrent.*

§. XLIII.

Ex nouo foedere vnum atque alterum modo locum, thesin nostram eximie defendentem, in medium proferre sufficit. Exstat illorum vnus Marc. XVI. 15. vbi Christus discipulis dicit: *Euntes in mundum vniuersum, praedicate Euangelium omni creaturae.* collat. Matth. XXVIII. 19. Idem probare possumus ex verbis diui Pauli, quae Rom. X. 18. legimus, & ita se habent: *Numquid non audierunt? Resp. Immo vero in omnem terram exiit sonus eorum* (scilicet pacis nuntiorum) *& in fines terrae verba eorum.* Coloss. I. 23. idem Apostolus diserte proficitur: *Euangelium praedicatum esse inter (non solum omnigenas,) sed prorsus omnes creaturas, quae sub coelo sunt.* Certe haec tam clara atque perspicua sunt, vt nullo plane amplius, indigeant, argumento.

§. XLV.

Praeterea, quum regularum hermeneuticarum doctores probe quoque auditoribus suis inculcent: ab vsitata seu propria verborum significatione non esse recedendum, nisi summa necessitas id suaserit, nos etiam in nostra explanatione a proprio verborum vsu non recessisse, cuilibet manifestum est. Retinuimus enim omnia ac singula verba in proprio ipsorum valore, nec vnquam ad tropum, vel sensum allegoricum confugimus.

§. XLVI.

Nec minus cuilibet voci in nostra interpretatione tantam emphasin, quanta certe potuit, tribuimus. Illi enim, qui

canones exegeticos praescribunt, summa cum cura postulant, vt semper sensus alicuius orationis ampliandus sit, quoad eius fieri queat. Rationem addunt, quum, singula Scripturae Sacrae verba praesumenda, ceu sapientissimo DEI consilio concepta, adeoque magno selectu adhibita, atque ab omniscio intellectu prolata esse, probant. Nos igitur ad hunc canonem potissimum itidem respexisse, omnis prudens perspiciet.

§. XLVII.

Sunt quidem, quorum supra iam fecimus mentionem, qui phrasin: *Dominus erit Rex super omnem terram*, adeo stricte accipiunt, vt intuitu vocabulorum: *super omnem terram* adhuc specialem noui testamenti periodum, qua dictum hocce plenum suum complementum consequi debeat, anxie expectent. Nam, si locum Ies. II. 2. 3. 4. 5. nostro parallelum allegant, quaerunt cum cura ita: Quota autem quaeque terrarum pars per spatiosissimum terrarum orbem vnquam Christum agnouit ac coluit, aut adhuc colit? Certe manifestum est, vix trigessimam, aut vigesimam mortalium partem hodie de Christi nomine appellari, seu externa professione nomen suum christianae religioni dedisse; tantum abest, vt vere ad Christum conuersi sint eorum plurimi, seu vera eum fide interne etiam colant. Neque vnquam iam inde ab Apostolorum tempore maior exstitit christiani populi amplitudo, quam quae nunc est. Etsi enim nonnullae nationes olim receptum Euangelii thesaurum rursus amiserunt, saltem incorruptum haud serauerunt; inde tamen orbis christianus deminutus non est, quia eiusmodi iacturae per varias, easque, si externa respicias, amplissimas variarum gentium accessiones, subinde reparatae sunt, adeo, vt externum Ecclesiae christianae corpus potius creauerit, quam decreuerit. Nullum vero incrementum vnquam vidimus, quod vel decima parte illustrissimae promissionis mensuram attigerit. Et si gentes, quae iam ecclesiae corpus
gene-

generatim constituunt v.g. Germanorum, Suecorum, Danorum, Belgarum, Britannorum &c. consideramus, in harum nulla illud conuersionis adiunctum, quod praefens oraculum praedicat, vnquam vilo modo deprehendimus.

§. XLVIII.

Doctissimi HERMANNI WITSH meditamentum, quod ad hunc Zachariae locum profert in *Miscell. Sacr. Tom. II. Exercitat. XIV.* §. 7. annon eo fere tendat? alii iudicare possunt. Etenim vir celeberrimus, talem christianismi speciem omnes pios ardentibus quidem votis exoptare, existimat: at nullius mortalis oculos in hunc vsque diem conspexisse.

§. XLVIII.

THEOPHILVS ALETHEVS supra a nobis citatus, vi dicti nostri etiam maius adhuc incrementum regni spiritualis Christi defendit, quum in notis adiicit: Multa insuper Scripturae oracula sunt, quae vniuersalem omnium populorum vocationem, & conuersionem pollicentur. Promittit filio pater, daturum se ei *gentes*, imo & *finis terrae* in possessionem suam Psal. II. 8. conf. Psal. LXXII, 8. Zach. IX, 10. Ief. II, 2. 3. XLII, 4. 10. 11. Ief. IX, 9. Pollicetur Iehoua, conuersurum se esse ad *populos* labium purum, quo inuocent *omnes* nomen Iehouae, colendo eum humero vno Zeph. III. 9. 10. Malach. I, 11. Ief. LIX, 19. LXVI, 18. 19.

§. L.

Inter alios vero Philologos nunc duntaxat *Campegium Vitringam* super oraculum nostrum etiam audire, placet. Is enim in Commentar. in libr. prophetiarum Esaiae, expositis prius verbis Ef. XLII. 8: *Ego sum Iehoua; hoc est nomen meum; & gloriam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus*, vna cum aliis locis etiam nostrum tangit, dicens: Sic apud Zachariam: Illo tempore erit Iehoua vnus. Verus Deus solus co-

letur, idemque eodem affectu prosequetur *omnes* populos. Et paulo post addit: *Quamdiu* supersunt in orbe gentes, nondum perductae ad notitiam & fidem veri Dei: tam diu Deus non obtinet omnem vim potestatemque nominis Iehoua, & cet.

§. LI.

Idem in *apocalypsi* Apocalypsis ad eiusdem cap. XI. v. 15. pag. mihi 512. hunc in modum commentatur. Certe, inquit, ut dicamus, quod res est, usque ad haec tempora dici nequit, Regnum Christi Iesu tanta amplitudine & gloria in mundo exhibitum esse, quantam spem faciunt illustria vaticinia Veteris Testamenti; & posset illud facile per partes ex historia euinci. Tempore Constantini implementum huius oraculi frustra quaeritur, quia Paganismus illa aetate nondum fuit extinctus. Sub Iustiniano Imperium Romanum totum se Christo Iesu externa fidei professione subiecit: estque ille articulus temporis in historia notabilis. Sed imperium Romanum solum venire non potest nomine Regnorum mundi. Persae, Indi, Germani, Scythae, aliorumque Regnorum postea in Europa natorum gentes, illo tempore nondum nomen dederant Christo, nec dici adeo potuit, Nomen Domini illa aetate fuisse vnum per totam terram. Paulo post, postquam, id nec dici posse de temporibus Caroli Magni, nec reformationis, indicauerat, addit: Alia igitur expectanda sunt, & laetiora tempora, quibus clarius patefecerit, & efficacius demonstrabitur, Deum inter homines esse, habitare & regnare modo sibi conueniente, & glorioso secundum amplissima antiqui temporis oracula.

§. LII.

Ceterum, etsi his adductis multi alii, quorum catalogum pertexere, nunc non cupimus, temporis & instituti nostri rationem habentes, faueant; tamen nec desunt, qui se illorum hypothesibus viriliter opponunt. Dicunt enim, proph-

phetiam, de qua nos hactenus egimus, iam complementum suum consequutum esse initio noui foederis, seu Seruatoris, & Apostolorum temporibus; quippe eorundem aetate non solum Iudaeis, sed & vniuersis gentibus euangelium annuntiatum fuisse; adeoque non esse necesse, vt amplius eiusdem vltiori implemento peculiaris adsignetur terminus.

§. LIII.

Alii iterum asserunt: complementum vaticinii saepius allati, non quidem solummodo esse ad prima tempora noui foederis restringendum, sed se ad singulas oeconomiae in Christo periodos, praesertim singularia temporum interualla v. c. Constantini Magni, megalandri nostri Lutheri, aliorumque, successiue tamen, extendisse, ita, vt non opus sit, speciatiore plane, & illustriorem Dei cultum, in vltimis Noui testamenti periodis, demum obuium, statuere.

§. LIIII.

Rursus alii obiiiciunt, eiusmodi hypotheses seu opiniones, quas Campegius Vitringa cum suis asseclis fouet, e diametro contrariari aliis sacri codicis expressis locis, cum primis effato isti Seruatoris optimi, quod Luc. XIX. com. 8. ita exprimitur: *Veruntamen filius hominis veniens, num inueniet fidem in terra*, vbi secundum illorum sententiam haec verba certe, in fine dierum fidem haud inuentum iri, indicare viderentur. Sic quoque allegant alia dicta contra supra memoratos, v. 9. 1 Tim. IV. 1. vbi haec dantur verba: *At spiritus diserte dicit, fore, vt in nouissimis temporibus desciscant quidam a fide, attendentes spiritibus deceptionis, & doctrinis daemoniorum &c.* Similiter contra eos asserunt loc. 2 Tim. III. 1. - 5. *Hoc autem scito, quod in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa. Erunt enim homines, seipsos amantes, pecuniae cupidi, elati, superbi, blasphemii, parentibus immorigeri, ingrati, scelesti, caritatis expertes, implacabiles, calumniatores, incontinentes, immites, minime*

AMAN-

amantes bonum, proditores, praecipites, inflati, voluptatum amantes potius, quam amantes DEI; habentes formam pietatis, ast virtutem eius, abnegantes: Et hos auersare. coll. 2. Pet. III. 3.

§. LV.

Sed de his omnibus vt nostram feramus *enigior*, nullus forte desiderabit, qui secum altius pensitauerit, nos iam versari in cathedra non Theologica, sed philosophica. Nobis tantummodo sufficit, paucula nostra, quantulacunque fuerint, orbe cum erudito, modeste communicasse. Hinc etiam, tractatis tractandis, filum dissertationis nostrae abrupimus, & si qua forte non satis erudite enucleata videantur, vt tum ingenii nostri exiguitatem aequi bonique consulas, te, quisquis es, humanissime rogamus.

§. LVI.

Deo T. O. M. denique humillimas dicimus gratias, quod nobis non solum vires corporis, ingeniique, quibus dissertationem nostram ad finem feliciter perducere potuerimus, clementissime concesserit, sed & nos huc vsque suo rexerit spiritu, suaque gratia, vt sensum nostri emphatici dicti, quem ex intentione diuina profectum, & verum esse, credidimus, in nostri pariter, ac aliorum solatium erueré valuerimus. Faxit porro supremum istud Numen, vt in praesenti hac veritate non solum gaudeamus, sed & Iehouam nostrum Regem libenter omni tempore recipiamus, quo vnusquisque nostrum laetus exclamare queat: Dominus est Rex super omnem terram; Dominus est Rex vnus, & nomen eius vnum!

Halleluia!

SOLI DEO EIVSQVE CHRISTO SEMPITERNA
LAUS ET GLORIA!

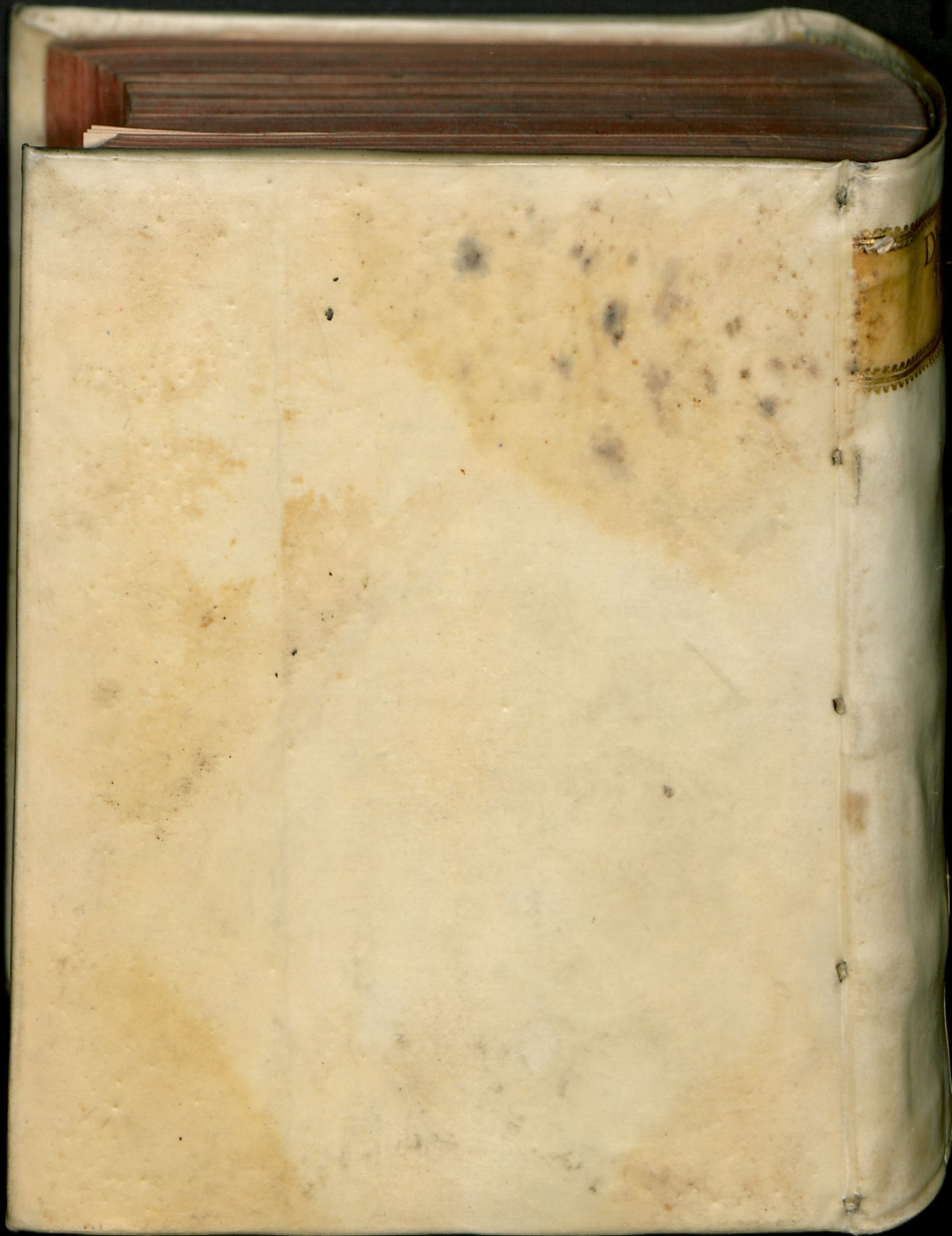
08 A 6423

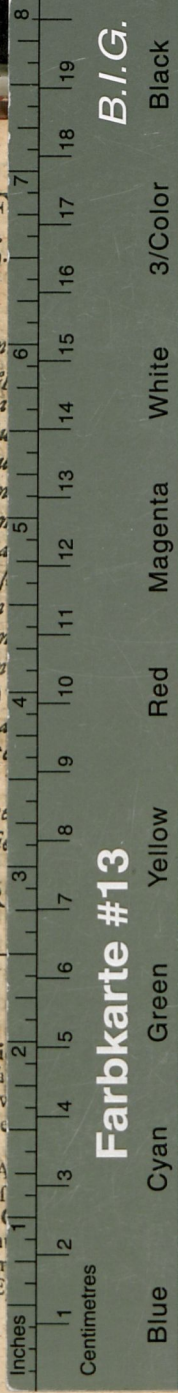
Sl

2

VDA

Hi. 75.

7

ADSPIRANTE DIVINO NUMINE.
DISSERTATIO PHILOLOGICO-EXEGETICA

^{QVA}
LORIOSVS CVLTVS,
SVPREMO NUMINI EIVS-
QVE CHRISTO

NOVI TESTAMENTI TEMPORIBVS
EXHIBENDVS,

EX VEXATO LOCO ZACHARIAE XIV. v. 9.

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,
SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,
DOMINO

VILIELMO HENRICO,

CE SAXONIAE, IVLIACI, CLIVIAE, MONTIVM, ANGA-
RIAE, WESTPHALIAE, ET RELIQA,

IN ACADEMIA SALANA

BENIGNO SVPERIORVM CONSENSV

AD D. SEPTEMBR. M DCC XXIII.

PVBLICE PROPONITVR PROPOSITIONESQVE ERVDITIS
EXAMINANDAE EXHIBENTVR

PRAESIDE

I. FRIDERICO *Schrist,*

BVTTSTADIO-THVRINGO.

RESPONDENTE

DANIELE PEVCERO,

AD FORSTAM LVSATO.

IN ENÆ, LITTERIS IO. FRID. RITTERI.

